

DEDE KORKUT KİTABI'NDA DİNSEL BÜYÜSEL VE TABUSAL UYGULAMALAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Examination on Religious Magical and Taboo Practices in the Book of Dede Korkut

Nagihan BAYSAL*

Öz

Temelinde inanç unsurunu barındıran din, büyü ve tabu kavramları insan hayatı içerisinde kendine özel alan yaratmış ve hayatı yönlendirmede etkili olmuş kavramlardır. Dede Korkut Kitabı içerisinde anlatılan Oğuz Türklerinin de hayatları belli başlı sınırlarla çevrelenmiştir. Bu sınırları oluşturanlar içerisinde din, büyü ve tabu olguları da yer almaktadır. Bu makalede Dede Korkut Kitabı içerisinde yer alan dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamalar üzerinde durulmuştur. Eser içerisindeki bu uygulamalar bize dönem halkının dünya görüşünü yansıtmakta ve ayrıca yine bu dönemin Türkleriyle ilgili detay bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Makalede öncelikle din, büyü ve tabu terimleriyle ilgili bilgi verilmiş, sonrasında da söz konusu eser içerisinde yer alan bu terimlere örnek olan uygulamalar incelenmiştir. Yapılan incelemeyle dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamaların Oğuz Türklerinin sosyal yaşantılarının içerisinde ne derece varlığını sürdürmekte olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Eser içerisinde tespit edilen uygulamalar dinsel, dinsel-büyüsel, büyüsel ve tabusal olmak üzere dört gruba ayrılmış ve metin içerisinden alınan olay örnekleriyle makaleyi hazırlamamıza neden olan “Dede Korkut Kitabı içerisinde dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamalar var mıdır, var ise bu uygulamalar sosyal hayatı ne kadar etkilemektedir?” sorusu cevaplanmıştır. Bununla birlikte Oğuz Türklerinin hangi durumlarda bu uygulamalara başvurdukları ortaya konulmuştur. Dede Korkut Kitabı içerisindeki dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamaların hangi dünya görüşüne dayandırıldığı, hangi temelden beslendiği de yapılan inceleme sırasında verilmiştir. Çalışma sayesinde dönem Türklerinin sosyal yaşamlarını hangi değerleri baz alarak sürdürdükleri ve eski-yeni inançlarını birbirleriyle hangi oranda bağdaştırabildiği soruları da cevaplanmıştır. Yapılan incelemenin sonunda, Dede Korkut Kitabı içerisinde anlatılan Oğuz Türklerinin dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamaları hayatları içerisinde barındırdıkları ve bu uygulamalar doğrultusunda hayatlarını şekillendirdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut Kitabı, Dede Korkut, Din, Büyü, Tabu.

ABSTRACT

Religion, magic and taboo being concepts with belief factor at their core have created their private spaces within human life and have been effective in leading life. The life of the Oghuz Turks which is told in the Book of Dede Korkut was framed by certain boundaries as well. The concepts of religion, magic and taboo are also among the elements creating these boundaries. In this article, the religious, magical and taboo practices in the Book of Dede Korkut are handled. The practices in the book reflect the world-view of the peoples of the era and provides us with some detailed information of the Turks who lived during that era. Firstly, information on religion, magic and taboo is given in the article, then some examples in the book for these practices are analysed. The answer to the question “To what extent the religious, magical and taboo practices existed in the lives of the Oghuz Turks?” was sought through this analysis. The practices determined in the book were classified under four titles as religious, religious-magical, magical and taboo. The questions “Are there any religious, magical or taboo practices in the Book of Dede Korkut, if so how much do they affect the social life?” which caused us to prepare this article in the first place were answered via the examples from the text as well. In addition to this, under what circumstances Oghuz Turks applied these practices was revealed. The world-view that the religious, magical and taboo practices were based on and took nourishment from in the Book of Dede Korkut was also given during the analysis. Also the questions “On which values did the Turks of the era led their social lives and to what extent did they harmonised their old and new beliefs?” were answered. As a result of the analysis, it was seen that the Oghuz Turks told in the Book of Dede Korkut had religious, magical and taboo practices in their lives and they shaped their lives in accordance with these practices.

Key Words

The Book of Dede Korkut, Dede Korkut, Religion, Magic, Taboo.

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Doktora Programı Öğrencisi, İzmir/Türkiye, nagehanbaysal@hotmail.com,

Giriş

Her bir edebî yaratma, yaratıldığı toplumun sosyal hayatıyla ve kültürüyle ilgili derin ipuçları veren bir kaynaktır. Bu kaynaklar günümüze kimi zaman sözlü şekilde kimi zaman da yazıya geçirilmiş olarak gelmektedir. Esas olarak sözlü kültürün ürünü kabul ettiğimiz, ancak günümüze yazılı bir biçimde gelmiş olan Dede Korkut Kitabı da yaratılmış olduğu dönemin kültür öğelerini önümüze sermektedir. Bugün iki nüshası elde bulunan, 15-16. yüzyıllarda yazıya geçirildiği düşünülen, ancak kim tarafından yazıya geçirildiği bilinmeyen, Oğuz Türklerinin 9-11. yüzyıllar arasında yaşadığı hayatı anlatan (Ergin 2008: 55), bir mukaddime ve 12 destandan oluşan bu eser Türk edebiyatının önemli eserlerinden biridir. Oğuz Türklerinin yaşadığı sosyal-siyasal ve ekonomik hayatıyla ilgili bilgi verdiğini dile getirdiğimiz bu eser yine dönemin Türklerinin gelenek, görenek ve dünya görüşünü de öğrenmemizi sağlamakta ve halk arasında uygulanan dinsel-büyüsel ritüellerden ve dönem halkının tabularından bizleri haberdar etmektedir.

Gelenek ve göreneklerin bir toplumdan diğer topluma değişiyor olmasının nedeni toplulukların birbirinden farklı olan dünya görüşleridir. Bu dünya görüşünü belirleyen etkenlerden biri de, bu toplulukların kabul ettiği ve öğretilerine göre yaşamını düzenlediği, dindir. Bu dinî çerçeve birtakım uygulamaları da beraberinde getirmektedir. Dede Korkut Kitabı da Türklerin İslamiyet'i kabul ettiği dönemlerde yazıya geçirilmiş bir eserdir ve bu nedenle içerisinde fazlaca İslami unsur bulundurmaktadır. Ancak İsla-

mi etkiyle birlikte bu eserde Türklerin eski dini olan Gök Tanrı inancıyla ilgili uygulamalara ve inanmalara da rastlamak mümkündür. Bu inanmalar ve uygulamalar yeni kabul edilen dinin içinde tekrar şekillendirilmiş ve sosyal hayatın içerisine yerleştirilmiştir. Bununla birlikte gerek sosyal hayatın getirisiyle gerekse din etkisiyle oluşan tabuları ve buna bağlı olan uygulamaları da Dede Korkut Kitabı'nda görmekteyiz.

Bu yazının esas amacı Dede Korkut Kitabı'nda yer alan, dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamalar ele alınmak ve eser içerisinde birbiriyle bütünleşmiş olan bu uygulamaları analiz etme ve temellerini ortaya koymaktır. Bunları yaparken eser içerisinde yer alan her dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamayı ele almak mümkün olmadığından bu konularla ilgili eser içerisinden seçilen on dört örnekle devrin Türklerinin dünya görüşü açıklanacaktır.

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamalara geçmeden önce bu kavramlarla ilgili kısa bir bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Marcel Mauss din için, Tanrı'ya, doğaüstü güçlere ve çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve insanın tapınma arzusunu sistematik bir hâle getiren, toplumsal bir kurum olarak tanımlanan bir kavramdır demiştir. Araştırmacıya göre din büyüde yer alan bazı başarısızlık ve hatalardan dolayı ortaya çıkmıştır. Başlangıçta kendini evrenin hâkimi olarak gören insan, doğaya hükmedemediğine kanaat getirdiğinde kendine ait olduğuna inandığı güçleri kendi oluşturduğu Tanrılara atfetme yoluna gitmiştir (Mauss 2006: 59). Malinowski ise dinden bahsederken, zaman

zaman her şeyi kutsayabilmesinin aksine, herhangi bir nesnenin ya da nesnelere bütününe tutsağı değildir, der (Malinowski 2000: 30). Din kavramının temelini kutsallık ve hâkimiyet terimlerinin oluşturduğunu Mauss ve Malinowski'nin konuyla ilgili söylediklerini okuduğumuzda veyahut kutsal kitapları incelediğimizde açıkça görebilmekteyiz. Bütün kutsal kitaplar her şeyin sahibi bir Tanrıdan ve onun kullarından bahsetmektedir.

Büyü konusuna geldiğimizde ise, K. Th. Preuss ve J. G. Frazer'a göre din şeklindeki bütün ilkel inanma ve uygulamalar ilkel bir büyü inancından oluşmuştur (Örnek 1971: 137). Bu iki araştırmacıya göre din büyüden sonra, kendine büyüü temel alarak, büyüde yer alan bazı eksiklikler neticesinde ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu görüşün zıttı olarak Durkheim, Loisy gibi araştırmacılar da büyüün dinden oluştuğunu savunmaktadırlar. Mauss ve Levy-Bruhl ise büyü ve dinin aynı kökten beslendiği görüşünü ortaya atmışlardır (Örnek 1971: 137). Ancak bu görüşle birlikte M. Mauss'da dinin, büyüün yetersizliğiyle ortaya çıktığı düşüncesi de mevcuttur. Belirtelim ki M. Mauss bu ifadeyle büyüün dinin temelini oluşturan bir kavram olduğunu, başka bir ifade ile dinin büyüden doğduğunu kabul ettiğini anlatmaya çalışmamaktadır. Bu düşünce önceden de ifade ettiğimiz gibi bir kökten beslenen ancak birinin oluşumunun diğerinden sonra olduğunu anlatmaya çalışılan bir düşüncedir. Bize göre ise, büyü dine göre daha ilkel bir yapıya sahiptir, gelişmiş bir sistemi yoktur. Bu eksiklikleriyle insanı tam anlamıyla tatmin edemez durumdadır. Büyüyle bütüncül bir tatmin yaşayamayan

insanın birincil ihtiyaçlarını karşılamak için Tanrılar ve bu Tanrılar çevresinde oluşan bir din ortaya koyması doğal bir sonuçtur.

Konumuz olan bir diğer kavram da tabudur. Tabu, kökeni Polinezyaca *tapu* kelimesine dayanan, gerek dinsel gerekse din dışı hayatta uygulanan bazı kaçınmaları ve yasakları anlatan bir kelimedir. Genel itibarıyla tabu için, yapılması, konuşulması, dokunulması yasak olan şeydir denilebilir. Bu kavramın temelini iki duygu oluşturmaktadır: Korku ve saygı. İnsanın korktuğu veya saygı duyduğu varlık veyahut durum etrafında inanış oluşturmaları ve bu inanış çevresinde bir yaşam şekli geliştirmesi oldukça normaldir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, tabu olan şey yalnızca korkulan ve saygı duyulan şey değildir. Pis olduğu düşünülen herhangi bir canlıya veyahut nesneye yaklaşmak, onunla temas geçmek de tabudur (Örnek 1971: 33-34). Müslüman toplulukların domuz karşı olan inanışları ve etini yeme konusundaki kaçınmaları da bu tabuya örnek olarak gösterilebilir.

Tabu olan şeyi yapmak, yasağı delmek insan için her zaman korkulan bir durum olmuştur. Tabu olan şey aynı zamanda bulaşabilen bir kötü güce sahiptir (Tanyu 1982: 168). Bu nesne veyahut durumla temas geçmek aynı kötü gücün etkisi altına girmek demektir. Bu durumda tabu bulaşıcı özellik taşıyan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle de tabu mutlak suretle uzak durulması gerektirir ve tabuyu delen cezalandırılır. Bu ceza ise genellikle ölümdür (Tanyu 1982: 168).

Dinin etkisiyle ortaya çıkabilen tabunun aynı zamanda sosyal hayatın getirisiyle de oluşabileceğini daha önce de belirtmiştik. Bu nedenle tabu olan

nesne veya durum, topluluklar arası farklılık gösterebilen bir yapıdadır ve evrensel bir tabu bulunmamaktadır. Tabunun oluşmasında yaşanan coğrafyanın, hayat şartlarının ve içerisinde bulunduğu kültürün de etkisi en az din kadar önemli bir yere sahiptir.

Din, büyü, tabu kavramlarıyla ilgili kısaca bilgi verdikten sonra esas mevzumuz olan Dede Korkut Kitabı'nda yer alan dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamaları ele alalım. Öncelikle belirtelim ki bizim bu çalışmada yapmak istediğimiz şey, Dede Korkut Kitabı'nda anlatılan Oğuz Türklerinin hangi dine inandıklarını, bu inanmanın derinliğini veyahut kitapta geçen inanç unsurlarını ortaya koymak değildir. Bizim amacımız, Türklerin eski veya yeni dinlerini sosyal hayatın içerisinde nasıl yaşattıklarını, nasıl kaynaştırdıklarını, dinden ve büyüden nasıl yararlandıklarını, ne tarz tabulara sahip olduklarını tespit etmek ve nedenleri üzerine fikir beyan etmek, dolayısıyla dinsel, büyüsel ve tabusal uygulamaları tahlil etmektir.

1. Dede Korkut Kitabı'nda Dinsel ve Büyüsel Uygulamalar

Dinsel ve büyüsel uygulamaları bir başlık altında incelemeyi, ilk bakışta her ne kadar birbirlerine karşı gibi gözükseler de din ve büyü kavramlarının pratik aşamasında birbirleriyle bütünleşmiş olduklarını düşünmemiz nedeniyle uygun bulmaktayız. Gerek kendi yapmış olduğumuz alan araştırmaları sonucunda gerekse yapılmış olan araştırmaları incelediğimizde, ritüel boyutu devreye girdiğinde din ve büyüün birbirinden net bir çizgiyle ayrılamayan iki kavram olduğunu görmekteyiz.

Dede Korkut Kitabı'nda gerek İslam dini çerçevesinde gerekse Gök

Tanrı inancının kalıntılarıyla oluşmuş birçok dinsel uygulama bulunmaktadır. Bununla birlikte gerek bir dinî tezahür olarak gerekse din dışı bir unsur olarak büyüsel uygulamalar da Dede Korkut Kitabı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca Dede Korkut Kitabı'nı incelediğimizde kimi uygulamaların hem dinsel hem de büyüsel tarafa sahip olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle biz bu konudaki incelememizi üç başlık hâlinde yapmayı uygun bulmaktayız.

1.1. Dinsel Uygulamalar

Temel olarak, insanın inanma ihtiyacıyla ortaya çıktığını söyleyebileceğimiz din, yine insanoğlunun birçok çaresizliğine çare olması için bir araç olarak da kullanılmıştır. İnsan kendinden daha güçlü bir varlığın olduğuna inanma ihtiyacı duymuştur. Bu sayede günlük hayatın zorluklarıyla kendini koruyan ve kollayan bu gücü arkasında hissederek savaştacak, direnişi yetersiz olduğunda da kendinden üstün güce, yani Tanrılara ve doğaüstü güçlere başvuracak, çare için onlardan medet umacaktır.

Din, tam anlamıyla Tanrı ve Tanrının vaat ettiklerine ulaşmayla alakalıdır (Sipahi 2006: 2). Bu cümleyi biraz daha açmak gerekirse, Tanrı dinin temelidir ve her şeyin üstündedir. Her şeyin üstünde olan bu varlık kuşkusuz insanoğlunun çevresinde yer alan veyahut yaşandığına şahit olduğu her şeyin de ortaya koyucusudur.

Din, her toplumun günlük hayatında farklı farklı şekillerde tezahür etmiş bir kavramdır ve Türklerin de dünya görüşlerini belirlemelerinde oldukça etkilidir. Dede Korkut Kitabı'nda geçen, Oğuz Türkleri içerisinde uygulanan, dinlik olarak kabul edebileceğimiz ilk durum, Dede Korkut tarafından her anlatma sonun-

da edilen duadır. Yine neredeyse her anlatmada karşımıza çıkan bir diğer dinlik uygulama da savaşa giden erlerin abdest alıp, iki rekât namaz kılmasıdır. Geçtiğimiz bölümlerde de belirttiğimiz gibi din aciz insanın kendinden yüce olan bir yaratıcıya ihtiyaç duymasından ortaya çıkmıştır. Bu şekilde kendisini daha fazla güvende hisseden insan sosyal hayatın zorluklarına karşı daha inançlı göğüs gerecektir. Bununla birlikte, her zorlukta yardımcı olduğuna inanılan Tanrı'ya şükretmek de kulun başlıca görevlerinden kabul edilmiştir. Dede Korkut'un destan sonlarında ettiği dua verilene şükür ve erlerin savaşa giderken aldıkları abdest ve kıldıkları namaz da başarı için birer dilek olarak görülmelidir.

Dinsel olarak kabul edebileceğimiz uygulamalardan bir diğeri *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*'nda karşımıza çıkmaktadır. Dirse Han çocuksuzluktan kurtulmak için bir şölen vermiş ve şölene gelen bir ağzı dualı sayesinde çocuk sahibi olacağını ummuştur. Duanın dinsel bir pratik olduğunu özellikle belirtmeye gerek olmadığı kanaatindeyiz. Destanda geçen bu uygulama tamamıyla çaresiz olan kulun Tanrı'dan yardım dilemesidir. Burada istenilen olayı gerçekleştirmek için dua dolayısıyla din bir araç olarak kullanılmıştır.

Aynı destanda zorla elde edilen çocuk yani Boğaç Han, annesinin ve babasının dileğiyle doğmuş bir çocuktur. Burada da dilek insanın Tanrı'ya duası olarak görülmelidir. Yine *Kam Pürrenin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı*'nda da evlatsızlıktan yakınan Kam Püre ve Bay Piçen için dua edilmekte ve Tanrı'dan bu insanlara evlat vermesi dilenmektedir. Bu iki örnek dışında dilek ile çocuk sahibi olma durumu *Ka-*

zan Bey Oğlu Uruz Beyin Esir Olduğu Destan'da da karşımıza çıkmaktadır. Uruz esir olduktan sonra Burla Hatun Salur Kazan'dan Uruz'un haberini isterken "*Dilek ile bir oğul zor buldum*" (Ergin 1981: 105) demektedir. Destanlarda geçen bu kısımlar incelendiğinde, Oğuz Türklerinin evlat sahibi olmak için Tanrı'ya başvurdukları, dilek diledikleri ve bu dileklerin kabulünü sağlamak için birtakım ritüelleri gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu demektir ki Dede Korkut Kitabı'nda konu edilen Oğuz Türkleri doğa karşısında çaresiz olduklarını kabul eder hâldedir ve Tanrı ve dua sosyal hayatlarının içerisinde önemli bir yer kaplamaktadır.

Bir başka dinsel nitelikteki uygulama yine *Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı*'nda karşımıza çıkmaktadır. Deli Karçar'dan Banı Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye giden Dede Korkut Deli Karçar tarafından kovalanır. Deli Karçar, Dede Korkut'u yakalayıp kılıcını eline aldığı zaman Dede Korkut İsmi-âzam duasını okur ve Deli Karçar'ın eli havada asılı kalır. Anlatının bu kısmı incelendiğinde Dede Korkut'un Türklerin atası olmasının yanı sıra dini bir karakter olarak da karşımıza çıkması nedeniyle dini yönlü bir uygulama olarak görülmelidir. Dede Korkut'un dini yönünün olduğu tartışmasızdır, ancak burada duasıyla Deli Karçar'ın elinin havada kalması büyüklük bir durum olarak algılanabilir. Dede Korkut dua ettikten sonra Deli Karçar'ın eline üfleseydi, yani duanın gücünden direk eli havada bırakma niyetiyle yararlanmaya çalışsaydı uygulama büyüklük bir hal alırdı, fakat Dede Korkut'un etmiş olduğu dua burada Tanrı'ya yakarış olarak algılanmalıdır. O dua ederek

Tanrı'dan medet ummuştur ve Tanrı da çaresiz olduğunu gördüğü kuluna, ona zulmeden etkisiz hâle getirerek cevap vermiştir. Sonrasında yine Dede Korkut'un duasıyla Deli Karçar'ın eli düzelmiştir. Duayla bir nesneyi veya hut bir kişiyi etki altına almak bünyesinde hem dinin hem de büyü'nün olduğu bir durumdur. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi burada duanın esas amacı kötü durumdan kurtulmaktır. Bu nedenle anlatmada yer alan bu bölüm dinsel uygulamaya örnek verilebilecek bir bölümdür.

Dede Korkut Kitabı'nda dinsel uygulamalar kategorisine girebilecek bir başka örnek de *Basatın Tepegözü Öldürdüğü Destan*'da karşımıza çıkar. Tepegöz'le çarpışan Basat Tepegöz'ün ona söylediği kümbete girer, Tepegöz tam kümbeti vurup dağıtacağı sırada Basat "*Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resüllâh*" (Ergin 1981: 167) der, kümbetin yedi yerinden kapı açılır ve Basat bu kapıların birinden çıkar. Kelime-i Tevhid İslam inancının temelini oluşturan bir cümledir. İslam dininin kabul edildiği bir toplulukta yaşayan Basat bu sözle kendi inancının öğretisi yönünde yüce yaratıcıdan medet ummuştur. Bu din kökenli cümlenin söylenmesiyle kümbetin yedi yerinden kapı açılmıştır. Esasında anlatının bu bölümünde Basat kendinden üstün olduğuna inandığı yaratıcıdan yardım dilemiştir. Bu dileğin kabul olmasıyla da kümbetten kurtulabilmiştir. Bu örnekten de Oğuz Türklerinin hayatları içerisinde dinin yerini anlamak mümkündür. Ayrıca bu bölümde yer alan yedi sayısına da dikkat etmek gerekmektedir. İslamiyet'ten önceki dönemlerde yedi Türkler için kutsallık taşıyan sayılardan biridir, bu parçada da İslamiyet kabul edilmiş olmasına

rağmen Türkler arasında hâlâ bu sayının sembolik olarak bile olsa bir kıymet taşıdığını görmekteyiz. Kısaca bu tarz aktarımlarla Türklerin eski dinlerinin öğretilerini yeni dinlerine aktararak yeni gelen dinin benimsenmesini kolaylaştırdıkları görüşündeyiz.

İç Oğuz'a Dış Oğuzun Âsi Olup *Beyreğin Öldüğü Destan*'da Dış Oğuz Beylerinin Kazan'a karşı bir olup Kur'an'a el basıp ant içmeleri de dinsel bir uygulamadır. Kur'an, İslam dininin kutsal kitabıdır. Dış Oğuz Beyleri de antlarını Kur'an vasıtasıyla dinî temelli bir uygulama haline getirmişlerdir. Kendi verdikleri karara Tanrı'yı da şahit gösteren Dış Oğuz Beyleri bize göre aynı zamanda Kur'an'a el basma yoluyla Tanrı'nın gücünü de yanlarında istediklerini ifade etmişlerdir.

1.2. Büyüsel Uygulamalar

Geniş anlamı ve bilimsel yönüyle baktığımızda büyü, tabiatüstü güçleri olumlu ya da olumsuz bir netice elde etmek adına etki altına alma amacı güden çeşitli eylemler birliğidir. Bu kontrol altına alma durumu, doğayı yenme isteği ve insanın doğa karşısındaki acizliği neticesinde ortaya çıkmıştır (Öngel 1997: 17). Büyü, ortaya koymayı amaçladığı durumlar nedeniyle ak ve kara büyü olarak iki gruba ayrılır (Örnek 1971: 145). Ak büyü, iyilik için yapılan büyüdür. Bu büyü sayesinde insan, doğal felaketlerden, hastalıklardan vb. durumlardan korunmaktadır. Ak büyü dinden ve kutsal kabul edilenden yararlanır. Duayı ve kurbanı kullanır ve bu büyü din adamları tarafından yapılır. Bunun tam zıttı olarak kara büyü din tarafından lanetlenir ve dini kötü sonuçlar almak için kullanılır. Uygulayıcıları bu nedenle din adamları değildir. Bu bü-

yünün amacı kötülük getirmek veya öldürmektir.

Büyü, birçok din tarafından lanetlenmiş bir hareketler bütünüdür. Ancak kimi zaman niyete göre büyüye olan bakış değişebilmektedir. Kimi zaman da yapılan uygulamalar büyü olarak algılanmamaktadır. Oğuz Türklerinin günlük hayatları içerisinde yer alan ve büyüsel tarzda bir uygulama olarak kabul edebileceğimiz ilk örnek Dede Korkut Kitabı'nın ilk anlatması olan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*'nda yer almaktadır. Bu anlatmada Boğaç Han'ın annesinin çocuk sahibi olmak için "*kara elbiseli dervişlere adak verdim*" (Ergin 1981: 30) şeklinde bir ifadesi bulunmaktadır. Öncelikle bu cümleyi tahlil etmek için kara kelimesinin manasını irdelemek gerekmektedir. Kara, kötü olanı, kederi, istenilmeyeni ifade eden bir kelimedir. Türklerin karaya karşı geliştirdikleri tavır genelde olumsuzdur. Kara, Türkler için yıkıcı ve ürkütücü olanı temsil etmektedir (Rayman 2002: 14). Bu nedenle de "*kara elbiseli derviş*" ifadesi kötü işlerle uğraşan din adamı yani büyücü olarak yorumlanabilir. Bu kişiye adak vermek, ondan medet ummak ve bu adak yoluyla tabiatüstü güçleri etki altına alarak istenilene ulaşmayı yani doğrudan büyüü ifade etmektedir. Sonuç olarak, Boğaç Han'ın annesinin de çocuk sahibi olmak için büyüye başvurduğu kullandığı ifadeyle net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nda büyüsel uygulama olarak kabul edebileceğimiz ve hatta Dede Korkut Kitabı içerisinde en bariz büyü örneği olarak gördüğümüz ritüel *Basatın Tepegözü Öldürdüğü Destan*'da karşımıza çıkmaktadır. Çobanın periye tecavüz et-

mesiyle doğan Tepegöz, annesi tarafından ona verilen bir yüzükle koruma altına alınmıştır. Bu yüzük sayesinde herhangi bir yara almamakta ve dahi ölmemektedir. Peri kızının Tepegöze verdiği yüzük kuşkusuz bir güce sahiptir ve Tepegöz bu güç sayesinde korunmaktadır ve bu doğrudan büyüsel bir durumdur. Büyü temelinde yatan düşüncelere göre taklit ve temas büyüü olarak ikiye ayrılır. Temas büyüü "*parça bütüne aittir*" (Örnek 1971: 143) ilkesinden ortaya çıkmaktadır. Daha geniş bir ifadeyle, temas büyüünün temelinde bir dönem birbirine bağlı olan şeyler ayrılırsalar bile bu bağlarının devam ettiği düşüncesi yatmaktadır. Bu nedenle Dede Korkut Kitabı'nda temas büyüünün açık bir örneği olarak bu uygulama gösterilebilir. Peri kızı, insandan farklı olarak kimi güçlere sahip bir varlıktır. Yüzük de anlatmada peri kızının doğaüstü gücünü temsil etmektedir. Bu nedenle yüzük, Tepegöz ile temas halinde bulunduğu sürece Tepegöz yara almamaktadır ve ancak onunla teması kesildiğinde Basat tarafından öldürülebilmıştır. Peri kızının kendi çocuğu olan Tepegöz'ü koruma altına almak için ona gücü olan bir nesne vermiş olması normaldir. Ancak burada önemli olan bir diğer konu da, Oğuz Türklerinin de yüzüğün gücüne inanıyor ve Tepegöz'e bu nedenle zarar veremiyor olmalarını kabul etmeleridir. Bu demektir ki Türkler büyüünün varlığının ve gücünün farkında olan bir millettir ve hayatlarının içerisinde büyü ile ilgili inanmalar mevcuttur.

1.3. Dinsel-Büyüsel Uygulamalar

Geçtiğimiz bölümlerde de belirttiğimiz gibi, din ve büyü gerek ortaya çıkış gerekse sosyal hayat içerisindeki

varlıkları nedeniyle iç içe geçmiş iki kavramdır. Birbirlerine taban tabana zıt olan bu kavramlardan doğan uygulamalar ise kimi zaman birleşmiş ve bir bütün olarak iş görür hale gelmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda dinsel-büyüsel nitelikte değerlendirebileceğimiz uygulamalardan ilki *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*'nda karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere destanda Dirse Han kırk yiğidinin dolduruşuna gelerek oğlu Boğaç Han'ı öldürmeye kalkmıştır. Dirse Han'ın hamlesiyle ölmeyen Boğaç Han yaralanmıştır. Boğaç Han yaralanınca yanına Hızır gelmiş ve yarasını üç kere sıvazlayarak bu yaradan ona ölüm olmadığını söylemiştir. Bu uygulama ilk bakışta dinsel bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızır dini bir karakterdir ve darda olanın karşısına çıkarak onu derdinden kurtaran kişi kimliğiyle kültürümüzde tanınmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken durum başkadır. Hızır dini bir karakter olması nedeniyle kutsal bir güce sahiptir. Bu gücü de yarayı sıvazlayarak kullanmaktadır. Yani kendi gücüyle yarayı etki altına almakta ve iyileşmesine önayak olmaktadır. Ayrıca bu bölümde Hızır'ın yarayı üç kere sıvazladığı söylenmektedir. Burada üç kere ifadesi önemlidir ve bize göre kesinlikle tesadüfi olarak söylenmiş bir şey değildir. Geçtiğimiz bölümde de belirttiğimiz gibi, bazı sayıların kültürümüzde gücü olduğuna inanılmaktadır. Üç sayısı da bu sayılardan biridir. Bu destanda Hızır dini bir kimlik olarak yer almaktadır, ancak yapmış olduğu uygulamalar tamamıyla büyüsel uygulamalardır. Hızır'ın Boğaç Han'a gözükmesi ve yarasından korkmamasını, bu yaradan ölmeyeceğini ve yarayı iyileştirecek ilacı söylemesi

İslam inancındaki Hızır Peygamber algısına tam anlamıyla uymaktadır ve dinsel yönü olan bir uygulamadır. Ancak elinde herhangi bir merhem olmadan yarayı sıvazlıyor olması ve bunu üç kere tekrar etmesi dinsel yönü olan bu uygulamaya büyüsel bir nitelik kazandırmıştır. Bu büyüsel yön de Türklerin eski dini olan Gök Tanrı inancından gelmektedir. Üç sayısı mitolojik kökene dayanan bir sayıdır ve İslamiyet'in kabulünden evvel de Türkler için bir değer ifade etmektedir. Bu nedenle destanda karşımıza çıkan Hızır, hem İslam inancındaki Hızır'ın hem de İslamiyet öncesi dönemde hastalık sağaltmakla yükümlü olan Kamın birleşmesinden oluşmuş ve yeni dinin kabul edilmesiyle şekillenen geleneksel Türk dünya görüşü içerisinde yerini almış karma bir kişidir.

Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda yer alan ve dinsel-büyüsel nitelikte olan uygulama ise şu şekildedir; Bamsı Beyrek'e ağlamaktan kör olan babasının gözleri, tutsaklıktan kurtulup memleketine geri dönen Bamsı Beyrek'in serçe parmağından bir mendile akıttığı kanı babasının gözlerine sürmesiyle açılır. Bu uygulamayla görmeyen gözlerin açılması yine dinsel-büyüsel ritüele bir örnektir. İlk olarak belirtelim ki anlatmanın bu kısmıyla Oğuz Türklerinin Hz. Yusuf kıssasından haberdar olduğu açıkça ortaya konulmuştur. Bamsı Beyrek'in kanını mendile sürmesi ve daha sonra Bay Püre'nin bu mendili alarak gözüne sürmesi doğrudan Hz. Yusuf kıssasına bir göndermedir. Bilindiği üzere Hz. Yusuf kardeşlerinin ihanetiyle bir kuyuya atılmış ve daha sonra kervancılar tarafından kuyudan çıkarılıp Mısır'a götürülerek orada köle olmuştur. Bamsı Beyrek de düşman tarafın-

dan esir alınmış ve on altı yıl tutsak edilmiştir. İki anlatı bu bakımdan da birbirlerine benzemektedirler. Sonrasında kıssada Hz. Yakub'un gözleri Hz. Yusuf'a ağlamaktan kör olmuştur ve bu körlük hali Yusuf'un gömleğini gözlerine sürünce geçmiştir. Bu durum yukarıda da belirttiğimiz üzere Bamsı Beyrek anlatmasıyla büyük oranda benzerdir. Hz. Yusuf ve Yakub birer peygamberdir, bu da olayı dinsel bir uygulama haline getirmektedir, ancak bir kere uygulandığında işe yarayan durumun yeniden uygulanarak tekrar işe yaramasının beklenmesi büyüsel bir durumdur. Bu uygulama taklit büyüsu olarak kabul ettiğimiz büyü biçimidir. Taklit büyüsunü "benzer benzeri yaratır" (Örnek 1971: 142) ilkesi oluşturur. Adından da anlaşılacağı üzere önceden yapılmış ve istenilen sonuca ulaşılmış olan eylemi tekrar yani taklit ederek yine aynı sonuca ulaşmayı hedefleyen bir büyü biçimidir. Hz. Yakub'un gözlerinin nasıl açıldığının bilgisinde olan halk kendi benzer bir duruma düştüğünde aynı uygulamayı tekrar etmiş ve bu yeniden yaratmanın gücünden faydalanmaya çalışmıştır. Sonuç olarak dini bir köke dayanan ancak uygulama esnasında büyüyu de bünyesine dâhil eden bir durum söz konusudur. Bununla birlikte aynı uygulama içerisinde temas büyüsunü de barındırmaktadır. Parça ait olduğu bütünden ayrılabilir hale hala onun gücünün bir taşıyıcısıdır algısı, Bamsı Beyrek'in parçası olan kan, akıtıldığı yani ondan ayrıldığı halde Beyrek'in gücünü taşımaya devam ediyor olması temas büyüsunün alanı içerisine girmektedir. Ayrılan parçanın da istenilen sonuca ulaşmayı sağlıyor olması da bunun bir kanıtı olarak görülebilir.

2. Dede Korkut Kitabı'nda Tabusal Uygulamalar

Tabu, topluluklar arası farklılık gösteren, ortaya çıkışının nedenleri değişebilen, genel olarak yapılması, dokunulması vb. yasak olan şeyi veya hut şeyleri ifade eden bir kavramdır. Oğuz Türklerinin gerek dinsel etkiyle gerekse sosyal hayatın bir getirisi olarak ortaya koydukları tabular mevcuttur. Dede Korkut Kitabı'nda da bu tabuları ve beraberinde getirdiği uygulamaların örneklerini görmekteyiz.

Dede Korkut Kitabı'nda tabusal uygulama karşımıza ilk olarak *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*'nda çıkmaktadır. Bayındır Han'ın her yıl düzenli olarak verdiği şölene gelen Dirse Han'ın, Bayındır Han'ın emriyle oğlu ve kızı olmadığı için kara otağa oturtulması, altına kara keçe serilmesi, önüne de kara koyun yahnisinden getirilmesi kuşkusuz dönemin Türklerinin çocuksuzluğa bir kusur olarak baktığını ortaya koyar niteliktedir. Kusur olarak görülen bu durum nedeniyle Dirse Han hak ettiğinden daha alt seviyede ağırlanmış ve dâhi aşağılanmış. Bayındır Han'ın oğlu-kızı olmayı hor görüyor olmasının bize göre temeldeki nedeni, çocuksuzluğun bir tabu olarak kabul edilmesidir. Tabu olandan kaçınmak gerektiği de ortadadır. Esas olarak Bayındır Han, Dirse Han'ı ve Dirse Han gibileri ötekileştirerek tabu olandan kaçınma yoluna gitmiştir. Geçtiğimiz bölümlerde belirttiğimiz gibi tabu kimi zaman kutsal olanla alakalıyken kimi zaman da kötü olanla alakalıdır. Dirse Han'ın maruz kalmış olduğu tabusal uygulama da kendine kötüyü temel alan bir niteliğe sahiptir.

Atlı-göçebe hayat yaşayan Türkler için çocuk özellikle erkek çocuk ol-

dukça önemli ve gereklidir. Bu nedenle çocuksuzluk istenilmeyen ve aynı zamanda korkulan bir durumdur. Bayındır Han da düzen koruyucu kimliğe sahip bir şahsiyet olduğundan toplumun olağan yaşantısını korumayanları dışlayarak düzenin devamlılığını sağlamayı amaçlamıştır. Bunu yaparken de esasında hiçbir dinin öğretisinde olmadığı halde çocuksuz kişilerin Tanrı tarafından bedduaya uğradığını söyleyerek kendi yapmış olduğu işi dini bir temele bağlama yoluna gitmiştir.

Anlatı tam olarak okunduğunda *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*'nda tabusal uygulamanın sürekliliği olmadığını da görmekteyiz. Daha açık ifade etmek gerekirse destan boyunca Dirse Han sürekli olarak toplumdan dışlanmış bir konumda değildir. Toplumda tabu olan şey çocuksuzluktur, dolayısıyla çocuksuz olan aile de bu tabunun bir parçasıdır. Ancak bu durum aşıldığında, anlatma üzerinden gidecek olursak, çocuksuz aile çocuk sahibi olduğunda bu aşağılama ve dışlama sona erecek ve bu kimseler sosyal hayatlarına kaldıkları yerden devam edebileceklerdir. Destan bir bütün olarak incelendiğinde Dirse Han'ın çocuk sahibi olduktan sonra toplumun diğer bireyleri tarafından yeniden saygıyla anıldığını görmekteyiz.

Dede Korkut Kitabı'nda karşımıza çıkan bir diğer tabusal uygulama da *Basatın Tepegözü Öldürdüğü Destan*'da yer almaktadır. Doğaya verilen zarar veyahut doğal olmayan bir davranış tabusal düşünce sistemine göre ağır bir ceza ile sonuçlandırılacaktır. Doğa şartları gereği her cinsin kendinden olanlarla belli başlı münasebetlerde bulunması ve diğer canlılara yönelik bu tür eğilimlerde bulunmaması bir tür imzası olmayan

sözleşme olarak görülebilir. Konur Sarı Çoban, Dede Korkut Kitabı'nda bu sözleşmeyi ihlal eden kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sarı Çoban'ın peri kızına tecavüz etmesi bir tabuyu görmezden gelmesi, delmesi olarak okunmalıdır. Bir insanın insan olmayan bir başka varlıkla temasa geçmesi İslam dini tarafından da kabul edilmeyen ve istenmeyen bir durumdur. Dönemin Türklerinin aynı zamanda İslam dinine mensup olduğu da düşünülürse Sarı Çoban hem dinin hem de sosyal hayatın öğretisine ters düşmüş ve kuralı görmezden gelmiştir. Sarı Çoban tarafından yapılan bu tabu ihlali tabunun doğası gereği Sarı Çoban'a ve onunla alakası olan herkese yani bütün Oğuz yurduna felaket getirmiştir. Sarı Çoban'ın Peri kızına yaptığı kötülüğün sonucu olarak Peri kızından dolayısıyla doğa tarafından Sarı Çoban'a ve Oğuz yurduna verilen ceza Tepegöz'dür. Bilindiği üzere de Tepegöz doğduğu andan itibaren Oğuz Yurduna kötülükten başka bir şey getirmemiştir. Halkın hayvanlarına ve kendi canlarına musallat olan Tepegöz git gide yurt için ciddi bir sıkıntı halini almış ve baş edilemez olmuştur. Tepegöz'ün Oğuz Yurdunda yaşayanlara yapmış olduğu her şey yasak kabul edilen durumun ihlalinin bir sonucudur. Görmezden gelinen yasak beraberinde altından kalkılamayan sorunlar getirmiştir. Burada Tepegöz'ü öldüren kişinin Basat olması da dikkat çekicidir ve tesadüfi değildir. Basat doğa tarafından korunmuş bir çocuktur ve Oğuz Yurdunda yetişen diğer erlerden farklıdır. Tepegöz de doğa tarafından verilen bir cezadır. Tepegöz ve Basat arasındaki mücadele bu nedenle doğaüstü güçle insan arasındaki mücadele olarak görülmemelidir. Tepegöz doğa-

üstü bir güçtür ama Basat sıradan bir insan değil, doğanın yetiştirdiği bir çocuktur. Doğa bu nedenle insanoğluna verdiği cezanın sonunu da bu şekilde kendi yetiştirdiği bir varlıkla getirmiştir.

Sonuç

Toplumların ortaya koyduğu önemli kültürel ürünlerden biri de edebi eserlerdir. Edebi eserler yaratılmış oldukları toplumların aynası görevindedir. Dede Korkut Kitabı da Türkler için bu görevi üstlenmiş, önemli edebi yaratmalardan biridir. Bu eser Oğuz Türklerini anlamamızı sağlayan bir kılavuz olarak kabul edilebilir. Dede Korkut Kitabı 9.-11. yüzyıllar içerisinde yaşayan Türklerle ilgili tatmin edici seviyede bilgi almaktayız.

Kendine Tanrı'yı temel alan dinsel uygulamaların, Tanrı'yı inkâr eden bir yapıya sahip olan büyüsel uygulamaların ve gerek dinin gerekse doğanın etkisiyle ortaya çıkmış olan tabuların Dede Korkut Kitabı'nın mukaddimesini ve on iki anlatmasını tarayarak ve bulduğumuz her bir ögeyi ayrı ayrı inceleyerek, Oğuz Türkleri içerisindeki varlığını tespit ve tahlil etmeye çalıştık.

Dede Korkut Kitabı üzerinde yaptığımız inceleme sonucundan; Oğuz Türklerinin hem eski dinin geleneklerine hem de yeni dinin öğretilerine bağlı olduğunu, hatta bu iki ayrı dinin öğretilerini bütünleştirip sosyal hayattaki varlıklarını sürdürdükleridir. Hatta eski dinin öğretilerini yeni dine işleyerek bu dinin benimsenmesini kolaylaştırmayı amaçladıkları düşüncesindeyiz. Aynı zamanda Oğuz Türklerinin büyü kavramından haberdar olduğunu ve günlük hayatlarının içerisinde kimi zaman büyüsel uygulamalara başvurduklarını, bunu yaparken

yaptıkları işlemin büyüsel olduğunun farkında olup olmadıklarının eserden net bir şekilde anlaşılmadığını belirtelim. Bununla birlikte 9.-11. yüzyıl Türklerinin birtakım tabulara sahip olduklarını ve bu tabulardan kaynaklanan olumsuzluklardan korunmak için çeşitli yöntemler geliştirdiklerini söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: TDK Yayınları, 2008.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Malinowski, Bronislaw. *Büyük, Bilim ve Din*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2000.
- Mauss, Marcel. *Sosyoloji ve Antropoloji*. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2006.
- Öngel, Gülnur. "Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 1997.
- Örnek, Sedat Veyis. *İlkelerde Din, Büyük, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1971.
- Rayman, Hayrettin. "Nevrûz ve Türk Kültüründe Renkler". *Millî Folklor* 53 (Bahar 2002): 10-15.
- Sipahi, Abdülkadir. "Türk Halk İnançlarında Büyük ve Büyük İle İlgili Uygulamalar". Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Tanyu, Hikmet. "Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırmalar". A.Ü.İ.F. Dergisi, C. XXVI, Ankara, Yıl: 1982, s.s. 155-172.